

DOI 10.36074/grail-of-science.10.05.2024.001

ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФРІЛАНСУ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ковальчук Костянтин Федорович

доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління
фінансами, облікової аналітики та моніторингу бізнесу
Український державний університет науки і технологій, Україна

Лебедева Валентина Костянтинівна

кандидат економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної
економіки і соціально-гуманітарних дисциплін
Український державний університет науки і технологій, Україна

Анотація. У статті досліджується соціально-економічний зміст фрілансу у цифровій економіці та можливі наслідки його розвитку в контексті «економіки солідарності». Аналізуються перспективи використання спільних ресурсів у цифровій економіці та кастомізації як відповідній їй формі виробництва та споживання.

Ключові слова: цифрова економіка; фріланс; економіка солідарності; інформаційно-комунікаційні технології; кастомізація.

Становлення та розвиток цифрової економіки супроводжується суттєвими змінами в усіх елементах продуктивних сил. Сучасна цифрова економіка є певним етапом розвитку економіки взагалі. Можна вважати, що її витоки беруть свій початок у «індустрії інформації», як певної галузі промислової сфери, яка почала складатись у 1970-х роках і на сьогодні еволюціонувала у цифрову економіку взагалі, що охоплює усі сфери та галузі матеріального і нематеріального виробництва. В технологічному аспекті можна вважати, що цифрова економіка спирається на автоматизований технологічний спосіб виробництва. Тому в вузькому розумінні цифрова економіка визначається як економічна діяльність, що здійснюється за допомогою електронних мереж цифрових комунікацій та пов'язана з електронним бізнесом, електронною комерцією та відповідними цифровими товарами та послугами. Разом з тим, поняття електронного бізнесу все більше виходить за межі виробництва цифрових товарів та послуг і поширюється на будь-який вид комерційної або некомерційної транзакції, яка включає в себе обмін інформацією через Інтернет. На сьогодні важко уявити собі підприємство, організацію, а також само зайнятих працівників, діяльність яких в тій чи іншій мірі не передбачала обмін інформацією через Інтернет. Тому в широкому контексті уся сучасна економіка все більше набуває риси цифрової.

Цифрову економіку можна розглядати як систему економічних відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання благ на основі

цифрових технологій, що базуються на дискретній кодовій системі обробки й передачі інформації [1, с. 10]. У цифровій економіці інформація розглядається як самостійний предмет та продукт праці, частка якого безперервно зростає. За словами одного із авторів концепції цифрової економіки Ніколаса Негропonte, відбувається перехід від обробки атомів до обробки бітів.

Засобами праці, що характеризують специфіку цифрової економіки, являються обчислювальні пристрої – комп'ютери, сервери, маршрутизатори та інше обладнання, об'єднані у інформаційно-обчислювальні мережі, зокрема в Інтернет, який об'єднав окремі комп'ютерні мережі у всесвітню мережу зберігання та передачі інформації. Для визначення цифрової економіки необхідно виявити специфіку цифрових технологій, яка відрізняє її від попередніх аналогових інформаційних технологій. Така специфіка полягає у дискретній кодовій системі обробки і передачі інформації [1, с. 10]. Саме ця система, разом з відповідним апаратним забезпеченням, дозволила створити ефективну технічну та технологічну базу сучасної цифрової економіки з її широкими можливостями.

Суттєві зміни відбулися у цифровій економіці і щодо суб'єкту праці. Володіння компетентностями, пов'язаними із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, стало однією з провідних кваліфікаційних вимог до працівників широкого спектру професій і спеціальностей в усьому світі. На сьогодні, користувачами Інтернет являються понад 53% населення Землі. Окрім зростання вище визначених вимог з боку роботодавців, цифрова економіка створила передумови і надала поштовх розвитку нової форми зайнятості, яка отримала назву фріланс. Фріланс відносять до так званих нестандартних або гнучких форм зайнятості і пов'язують з цифровізацією економіки та соціально-трудова відносин. Працівника за цією формою зайнятості називають фрілансером. Визначення фрілансера, що базується на певному емпіричному досвіді, несе в собі певну плутанину щодо його соціально-економічної сутності як суб'єкта праці. Фрілансер одночасно визначається як самозайнята особа і вільно найманець, хоча за своєю соціально-економічною сутністю це зовсім різні ролі. Плутанина та непослідовність має місце також у визначенні самозайнятості. Самозайнята особа у правовому полі одночасно визначається як «фізична особа – підприємець» або прирівнюється до найманої особи, не являючись в економічному сенсі не тим, не іншим. Підприємництво передбачає використання найманої праці, що не має місця у випадку самозайнятості. Самозайнятий також не може прирівнюватися до найманої особи, оскільки в процесі праці використовують власні засоби праці, а не надані роботодавцем.

Поняття «вільнонайманець» не може бути застосованим по відношенню до фрілансера, оскільки він не являється найманим працівником і в своїй праці використовує власні засоби праці. Слово «вільно» у цьому складному слові ніяк не відображає специфіку праці фрілансера, оскільки в умовах будь-якого ринку праці найманий працівник є «вільнонайманцем», а не за стороннім примусом. Плутанина щодо визначення фрілансера як найманого працівника, у тому числі, для декількох роботодавців разом, обумовлена тим, що фрілансери часто співпрацюють з крупними корпораціями, виконуючи їх замовлення [2]. Але це не змінює їх соціально-економічну сутність як самостійних виробників, які

використовують в процесі праці власні засоби праці. Питання може виникнути щодо предмету праці, зокрема, інформації, яку фрілансер отримує від замовника для виконання замовлення. Але від того, що, наприклад, швець шиє костюм із матеріалу замовника, саме швець не стає найманим працівником замовника. Він отримує від замовника не заробітну плату як еквівалент його необхідної праці, а дохід, який має окупити і застосовані при виконання замовлення засоби праці.

У певній мірі фрілансера можна розглядати як самостійного товаровиробника, який виготовляє продукт з «матеріалу замовника». Але сам факт замовлення робить продукт праці вже не зовсім товаром, який виробляється на ринок для невідомого покупця і виявляє свою суспільну необхідність фактом купівлі-продажу. Праця фрілансера визнається за суспільно необхідну ще до виконання замовлення, апріорно по відношенню до процесу виробництва. Внаслідок цього певні дослідники звертають увагу на формування нового типу зв'язку виробництва і споживання у формі кастомізації [3]. Технологічно сучасний її етап пов'язаний з комп'ютеризацією промислових виробництв, використанням 3D принтерів, верстатів з числовим програмним управлінням, комп'ютерним проектуванням, Інтернетом речей і т.ін., які обумовили тенденцію переходу до персоналізованих товарів, індивідуалізації виробництва та споживання.

Поняття «кастом» з'явилося у США в 1930-х роках по відношенню до автомобілів. Основна їх особливість полягала в тому, що вони не вироблялись масово або серійно, а були максимально наближені до потреб та вимог індивідуального покупця, який ставав їх замовником. Для кастомізованого підприємства більш пріоритетним є приймання і виконання персоналізованих замовлень у порівнянні з розвитком виробництва на невідомого споживача з наступними заходами щодо просування та створення мереж руху товарів. В певному сенсі, спостерігається перевертання відносин між виробниками та покупцями продукції. Покупці як замовники беруть участь у формуванні товарної пропозиції, включаючи товарні послуги, а виробники орієнтують свої виробничі та ресурсні можливості на виконання отриманих замовлень.

Цифрова економіка поки не змінила кардинально соціально-економічну сутність праці та її суб'єктів, але виявила та посилила деякі тенденції, що створюють передумови для таких змін. Самозайнятість фрілансерів як вільних виробників зі своїми ресурсами є певним кроком до становлення та розвитку так званої «економіки солідарності», яка набуває усе більшої популярності у світі. Є певні підстави вважати, що цифровій економіці як системі продуктивних сил відповідає економіка солідарності як система соціально-економічних відносин і переміна діяльності як система організаційно-економічних відносин, що передбачає професійну та географічну мобільність працівника, а також його полівалентність, тобто багатофункціональність.

Концепцію економіки солідарності запропонував у 1980-му році чилійський філософ, соціолог та економіст Луїс Разето Мігліаро. Первинний імпульс становленню та розвитку цієї концепції дала економічна криза 1970-1980 років, яка негативно вплинула і на економіку Чилі, викликавши бідність та маргіналізацію великої частки населення, безробіття, розширення тіньової

економіки тощо. Мігліаро вважав, що економіка солідарності є своєчасною відповіддю на ці проблеми. З 1980-х років ідея економіки солідарності набула широкого поширення і стала основою цілого глобального соціального руху. На сьогодні він охоплює десятки країн та тисячі підприємств. Мета цього руху полягає у реорганізації економічної діяльності на основі принципів співробітництва і заперечення абсолютизації прибутку як мети виробництва. Аналізуючи процеси, що відбуваються у світовій економіці, Мігліаро піддає критиці як ринкову економічну систему, так і проекти побудови економіки на засадах державної власності. Економіку солідарності він вважає втіленням якісно нового мислення, що сприятиме перетворенню суспільства у більш гуманне і цілісне. В основу такого мислення він покладає принципи співробітництва та самоуправління [4].

Ідеї та практика економіки солідарності знайшли підтримку у ряді країн Центральної, Східної та Західної Європи. Цікавою є думка нідерландського професора Тине Де Моор (Tine De Moor) про необхідність пошуку нових форм управління, які можуть бути більш підходящими, ніж ті, що може запропонувати ринок або держава [5].

Концепція економіки солідарності та практика її впровадження були підтримані Міжнародною організацією праці на 110-ій сесії Міжнародної конференції праці «Гідна праця та соціальна й солідарна економіка». На конференції було дано визначення солідарної економіки та її окремих інституціональних одиниць: «Соціальна та солідарна економіка (SCE) охоплює інституціональні одиниці соціальної або суспільної спрямованості, які займаються економічною діяльністю на основі добровільного співробітництва, демократичного та представницького управління, автономії та незалежності, правила яких заперечують або обмежують розподіл прибутку. Суб'єкти SCE можуть включати: кооперативи, асоціації, взаємні товариства, фонди, соціальні підприємства, групи взаємодопомоги та інші суб'єкти у відповідності з принципами SCE в формальній та неформальній економіці» [6].

Одним з таких принципів є принцип використання спільних ресурсів суб'єкта економіки солідарності. Яким же є зв'язок між фрілансером та економікою солідарності? Цей зв'язок насамперед проявляється в тому, що саме фрілансери в межах мережево-цифрової економіки користуються в певній мірі спільним ресурсом, яким являється Інтернет у всій сукупності його технічних, програмних та інформаційних складових. Інтернет не являється поки спільним ресурсом в усіх аспектах власності, які включають володіння, розпорядження та користування, але в аспекті користування він є таким і все більше набуває характер всезагального ресурсу. Характеризую економіку солідарності як таку, що базується на співробітництві та спільних ресурсах, її прихильники вважають її вільною від традиційного принципу дефіциту, тобто обмеженості ресурсів, який покладено в основу неокласичної економіки. Підкреслюється, що різні форми інформації та знання потенційно входять до складу суспільного надбання. У зв'язку з цим доцільно згадати про особливі властивості інформації як предмета та продукта праці. Серед них важливе місце займають такі, як властивість інформації не витрачатися (зберігатися) при використанні; можливість багатоцільового використання інформації; підвищення цінності

інформації із збільшенням кількості її користувачів. Разом з тим зростають вимоги до цінності інформації в кваліметричному контексті, тобто до таких її властивостей, як важливість, актуальність, достовірність, своєчасність та доступність для сприйняття.

В організаційно-економічному аспекті фріланс сприяє професійній та географічній мобільності працівників, розширюючи тим самим їх доступ до спільних інформаційних ресурсів у часі та просторі.

Список використаних джерел:

- [1] Гриценко, А.А. (2018). Цифровий розвиток : структура, капіталізація та спеціалізація. *Економічна теорія*. (4), 5-20.
- [2] Жданова, Л. Наука та високотехнологічний сектор в сучасній економіці. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»* (с. 28-31). 1 грудня, 2023, Одеса, Україна : ОНЕУ.
- [3] Сухова, Т. Економічний зв'язок виробництва та споживання в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»* (с. 46-48). 1 грудня, 2023, Одеса, Україна : ОНЕУ.
- [4] Мігліаро, Л. (2023). Що таке економіка солідарності? Вилучено із <http://jak.bono.odessa.ua/articles/sho-take-ekonomika-solidarnosti.php>
- [5] Gagyı, A. (2019) Solidarity Economy and the Commons in Central and Eastern Europe. *Green European Journal* (10), 1-9. Вилучено із http://www.greeneuropeanjournal.eu/solidarity-economy-and-the-commons-implications-for-central-and-eastern-europe/#_ftnref
- [6] Гідна праця і соціальна та солідарна економіка (2022) *Міжнародна конференція праці, 110-а сесія*. Женева : Міжнародне бюро праці.

THEORETICALLY-ECONOMIC ASPECTS OF FREELANCING IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL ECONOMY

Kovalchuk Kostiantyn Fedorowych

DSc in Economics, professor, professor of the department of financial management, accounting analytics and business monitoring
Ukrainian State University of Science and Technology, Ukraine

Lebedieva Valentyna Kostyantynivna

PhD, professor, professor of the department of international economics and social and humanitarian disciplines
Ukrainian State University of Science and Technology, Ukraine

Summary. *The article examines the socio-economic content of freelancing in the digital economy and the possible consequences of its development in the context of the "solidarity economy". The prospects of using shared resources in the digital economy and customization as a corresponding form of production and consumption are analyzed.*

Keywords: *digital economy; freelance; solidarity economy; information and communication technologies; customization*